

הִלְכוֹת קְרִיאַת שְׁמַע סִימָן רְלוּ רְלוּ רַלַח

באר הגולה קנא

ז הנקדים פסק א
מהלכות ברכות

(א) (יב) יתפלל עמקה, ואחר-כך יקרא קריאת שמע (ד) עם ברכותיה: ד' אחר 'שומר עמו ישאל' אומר
אמן (ג) אחר ברכת עצמו, (יד) ולא יענה אמן אחר ברכת (ט) 'המלך (ה) בכבודו' (טז) ועין לעיל סימן (טו):

א הנקדים פסק ט
מהלכות תפלה
והסוד ורש"א

רְלוּ סֹדֵר תְּפִלַּת עֲרֵבִית, וְבוּ סֵעִיף אָחָד:

א (א) אין שליח צבור חוזר התפלה בתפלת ערבית (ב) ואין נופלין על פניהם לאחר ערבית):

רַלַח לְקַבֵּעַ עֲתִים לְתוֹרָה בְּלִילָה, וְבוּ ב' סֵעִיפִים:

א אצריך לזהר (א) בלמוד הלילה יותר מבשאר יום, והמבטלו (ב) ענשו (ב) מרבה: ב באם יש לו א ערובים סה ב שם

באר היטב

מתין להתפלל מנחה בשעה שיתפללו ערבית ולהתפלל אח"כ ערבית בלילה, דסתרי אהדי, שהקהל תופסים אותו זמן לילה, שהרי מתפללים ערבית והוא תופסו עיניו ליום שהוא מתפלל מנחה, מ"א ט"ז, ע"ש: (ז) עם ברכותיה. ואז אומר ברוך ה' לעולם אמן ואמן וגו' מעמד, מ"כ בשם מהרר"ש, מ"א: (ה) בכבודו. וכתב בע"ה שיקרא מלת תמיד למטה, תמיד ימלך וכו': (ב) מרבה. ועין שלי"ה שיש לחבר לילה ליום ויום לילה בתורה או בתפלה. וכתב ב"ח דאחרונים קבלו משכבי עד קומי וכו', ע"ל סימן א סק"ו:

משנה ברורה

א (א) אין שליח צבור וכו'. שאין תפלת ערבית חובה רק מצוה, ולא נתחייב בה אדם, שיצטרף השליח צבור להוציא ידי חובתו [רמב"ם]; ונאפלו האידינא דקבעיה חובה, מכל מקום לא אלים מנהגא לשויה חובה כדי לאשרוחי צבורא להחזיר הש"ץ התפלה [ל"ח וא"ר]: (ב) ואין נופלין וכו'. וכן כתב הב"ח ומגן אברהם. ונאפלו התפללו ערבית מבעוד יום אין נופלין, דכבר שניא לילה. ונאפלו תפלה שהוא מתפלל לשם תשלומין של תפלת מנחה, גם-כן אין לפל [פמ"ג]. כתב שלטי-גבורים ריש ברכות: נהגו בקצת מקומות לומר שיר המעלות הנה ברכו כו' קדם מעריב, משום דאמרין: רגיל לקרות קורא, דצריך לקרות 'שמע' מתוך דברי-תורה. והא דאמרין מזמור זה יותר מאחרים, משום דכתיב בה "העמדים בבית ה' בלילות", אי נמי, משום דכתיב "שאו ידכם קדש וברכו את ה'" [אלהי רבה, עין שם עוד]: א (א) בלמוד הלילה וכו'. כדאמרין: לא אברי לילה (ב) אלא לגרסא, וכיין דלכף נברא הלילה, על-כן צריך לזהר בה יותר. ואיתא בגמרא: כל העוסק בתורה בלילה, הקדוש-ברוך הוא מושף עליו חוט של חסד, ביום, שנאמר "יומם יצנה ה' חסדו ובלילה שירה עמי". עוד אמרו [מנחות ק"ן]: תלמידי חכמים העוסקים בתורה בלילה, שכינה כנגדו, שנאמר "קומי רני בלילה" [הינו לעסק בתורה], וכתוב בתורה "שפכי כמים לבך נכח פני ה'". וכתב הרמב"ם, והוא ביוה-דעה סימן רמו: הרוצה לזכות בתורה של תורה, יזהר בכל לילותיו ולא יאבד אפלו אחת מהן בשנה ואכילה ושתיה ושיחה וכיוצא באלה וכו', ומה דכתב "בכל לילותיו" הינו, דאפלו בקיין בלילות הקצרים, כגון בתמוז, שאז נקבע הלילה העקר לשנה, כמו שכתבו התוספות, אפלו הכי צריך על-כל-פנים ללמד מעט קדם⁽⁴⁾ השנה⁽⁵⁾ [אחרונים]. ועין לעיל בסימן א במשנה ברורה סעיף-קטן ט⁽⁶⁾: (ב) ענשו מרבה. וכדאמרין [חלק צ"ב]: כל בית שאין דברי-תורה נשמעין בו בלילה, אש

ע"ש. וכתב א"ז דכ"פ לא יעמד ופניו אל הקיר כמו ב"ח: (א) יתפלל עמקה. אעפ"י שהם מתפללים מבע"י מ"מ תפלת הצבור צריפה מסמך גאלה לתפלת ערבית שהוא רשות. ונ"ל דאם יש שהות יקרא ק"ש וברכותיה וידלג ברוך ה' לעולם אמן ואמן וגו' וגם יראו עיניו וגו' כדי להתפלל עם הצבור, דאינה אלא מנהג וקמה גדולים סוכרין דאין לאמרו. ואם לא לכה"כ בשעה שמתחילין ברכו והוא לא התפלל מנחה. יתפלל מנחה בעוד שהם קורין ק"ש וברכותיה, ואח"כ יתפלל ערבית עם הצבור, ואח"כ יקרא ק"ש וברכותיה בלילה, אבל לא

במעשה-רב כתב דאחר התפלה לא יאמר הפסוקים דברוך ה' לעולם וכו', ומשמע דטעמה דלא נתקן אלא לאמרו במקומו ולא אחר שקבר התפלל ערבית, ועל-כן נראה דטוב שלא יחתם ברכת 'יראו עינינו', אלא יאמר עד 'כי אין לנו מלך אלא אתה, ואף-על-גב דברכה בלא חתימה בעלמא אינה חשיבה ברכה כלל, מכל מקום כיון דאפלו קדם י"ח הוא רק מנהגא בעלמא, הבו דלא להוסיף עלה]. עוד כתבו: במקומות שמקדימין להתפלל ערבית מבעוד יום, ובא לבית-הכנסת בשעה שמתחילין ברכו והוא לא התפלל מנחה, יתפלל מנחה בעוד שהם קורין קריאת שמע וברכותיה, ואחר-כך יתפלל ערבית עם הצבור⁽⁸⁾, ואחר-כך יקרא קריאת שמע וברכותיה בלילה. אכן אם יהיה לו לתפלת ערבית מנין בלילה, ימתין בתפלת מנחה להתפלל בשעה שהצבור מתפללין ערבית⁽⁹⁾, ותפלת ערבית יתפלל אחר-כך כדינה עם צבור בלילה [פמ"ג]: (יב) יתפלל עמקה. ותפלת אחר-כך עם הצבור מתפללין מבעוד יום, אפלו הכי יתפלל (ט) עמקה, ויקרא קריאת שמע וברכותיה כשניצטע זמנה. ועין לעיל בסימן רלג סעיף א, מתי יוכל להתפלל שמונה-עשרה (י) דערבית מבעוד יום. אבל כל זה דוקא כשהוא משער שלא יוכל להשיג אחר-כך מנין להתפלל עמקה, דאי לא הכי אין לו לבטל מצות סמיכת גאלה לתפלה: ד (ג) אחר ברכת עצמו. שהוא סיום ברכת קריאת שמע, ואזיל המחבר לטעמה במה שפסק בסימן רטו סעיף א, עין שם: (יד) ולא יענה וכו'. כי היא אינה שייך לברכת קריאת שמע, והוא ככל ברכה מיוחדת שאין עונה אמן אחר ברכת עצמו: (טו) 'המלך בכבודו'. באמרו (יב) תמיד ימלך עלינו, לא יהיה בנותו בלשון בקשה, שמתפלל שימלך עלינו, דהינו לקרב הגאלה, שאין תפלה בחתימת הברכה, אלא יהיה בנותו בלשון שבח, שהקדוש-ברוך הוא ימלך לעולם [מ"א]: (טז) ועין לעיל בסימן רטו. ורצה לומר, ששם כתב הרמ"א שבמדינותינו אין נוהגין לענות אחר ברכת עצמו⁽¹²⁾, אפלו אחר ברכת 'שומר עמו ישאל לעד':

שער הציור

(ח) אבל בשחרית עדיף מצות סמיכת גאלה לתפלה מתפלה בצבור, ועל-כן אם בא לענות אבותינו וכו', אסור לו להתפלל עם הצבור ולקרא קריאת שמע וברכותיה אחר-כך [כל הפוסקים]: (ט) מגן אברהם, וכדבריו מוכח בחשוכות רב האי גאון המוכא ברא"ש ריש ברכות, ע"ש, וקצת ממנו העתיקו הבית-יוסף בסימן זה: (י) הינו, דאם דרכו להתפלל מנחה אחר פולג המנחה, שוב אין לו להתפלל ערבית קדם הלילה: (יא) וכתב תמיד, כתב המגן אברהם בשם עקי"ה הפולג שישקף למטה, ואלה רבה בינם הפרישה כתב להקפד, על-כן איך עביד שפיר עביד: (ב) כתב בבאר היטב שאין לקרא מקרא בלילה⁽⁷⁾, וכפירי-מגיים משמע דיכול לקרא מקרא. ונראה דאפלו להמחמירין לית בזה אסורא, אלא שלכתחלה יותר טוב ללמד מקרא ביום⁽⁸⁾. ונבוע דבר זה ממה דאיתא במדרש

הלכות קריאת שמע סימן רלח רלט

(ג) חק קבוע ללמד פך וכף ליום והנה טרוד ביום ולא השלימו, (ד) ישלימונו (ב) בליזה (ה) מיד:

רלט דין קריאת שמע על משתו, ובו ב' סעיפים:

א אקרא על משתו (ב) (א) פרשה ראשונה של 'שמע' (ב) ומברך (ג) [ב] 'המפיל חבלי שנה על עיני' וכו': הגה ויקרא קריאת שמע (ג) *סמוך למשתו. ואין אוכלים ושותים ולא מדברים (ד) אחר קריאת שמע שעל משתו אלא (ה) יישן מיד, שגאמר 'אמר בלבכם על משפכם ודמו סלה' (כלכו ורוקח ורבינו ירוחם "ב ח"ב). ועין לעיל סימן סג אי מתר לקרות (ו) כשהוא (ז) שוכב. ואם קרא קריאת שמע ולא יוכל לישן מיד, אז

באר היטב

(3) בליזה. דהוי נדר, ולכן יתנה בתחלה שלא יזה עליו נדר, מ"א. אין לקרא מקרא בליזה ואין לישן אלא אחר ג' שעות, וישכב על צד שמאל ויישן, וישכב במטה מיתרת. וכשתשמש, אחר שתגמר תשוב למשחה, הארי"ו:

(4) פרשה ראשונה. ורי"ו קתב לומר כל ק"ש שהיא רמ"ח תבות לשמר רמ"ח אבריו, וכ"כ הארי"ו ז"ל. וע"ל סימן רלה ס"ק ב מש"ש: (3) המפיל. משמע דברכת המפיל יאמר אחר שמע כדי שתהא הברכה סמוכה לשנה, וכן עקר, מ"א, ע"ש: (2) יישן מיד. ואם צריך לשמש משתו יטל נדיו ואח"כ יקרא, ולפחות יאמר ברכת המפיל ושמע אחר התשמש, שלי"ה וכו'ג: (7) שוכב. והינו ויקא בק"ש של חובה, אבל אם כבר קראה אחר צ"ח וקוראה על משתו לשמירה, מתר

שערי תשובה

[3] המפיל. עכה"ט. וכתב ברי"ט בשם תשובת לחימתודה שיש שרצה לומר שפעי"ס הסוד אם היה עד רע אחר חצות וכו' הולך לשכב אינו מברך המפיל, ואין האמת פן אלא צריך לברכה בכל עת שהולך לישן, ע"ש:

באור הלכה

* סמוך למשתו. עין משנה ברורה מה שכתבנו בשם הנקטת הגדולה. ועין בתח"אדם שמצדד לומר, דאפילו לא היה יכול אחר-כך קלל לישן גם-כן אין הברכה לכשלה, דעל מנהגו של עולם הוא מברך, וכן משמע בחד תרוצא באלהי רבא. ולעניות דעתי צריך עיון בזה, אחרי דברכה זו מברך על עצמו: המפיל חבלי שנה על עיני וכו', וכעין שכתב השו"ע בסימן מו לענין ברכת המעביר שנה' כשיאנונו יטל בליזה, עין שם; ועל-פל-פנים נראה לי דאם מסתפק קמא לא יוכל אחר-כך לישן, כדואי אין קדאי לתחלה לברך. נסתפקתי, אם הוא עדין קדם עמוד-השחר בעת ברכת המפיל, אך הוא משער שעד שיישן יעלה עמוד-השחר, אי אזלין בתר עת הברכה שהוא עדין לילה או בתר שנה שיהיה ביום, ועל שנת היום לא נתקנה הברכה, כמו שכתבו הפוסקים, אבל אחר שיעלה עמוד-השחר לא מסתפק לי כלל, דאף דאיכא אינשי דגנו בההיא שעתא עד הנין חסמה ועדין זמן שכיבה הוא על-פי הדחק, כדאייתא בבבב"ב ט', מקל מקום לענין ברכת המפיל' נראה דעבר זמן, שהרי אינו יכול לומר 'השכיבנו' אחר צלות השחר, כדאייתא שם בגמרא, וממילא בענינו גם-כן אינו יכול לומר 'שתשכיבני לשלום',

אוכלתו, שגאמר וגו'. ואיתא בפרק קמא דאבות: ודלא מוסיף יסוף [הנינו, דלא מוסיף ללמד בליזה מ"טו באב ואילוף. יסוף מן העולם]. ועין במגן-אברהם, דלשנת האדם בליזה אין לנה שיעור קבוע, אלא תלוי בכל אדם (9) לפי כח בריאותו, ועל-פל-פנים לא ישתקע בשנה יותר מדי, ויכתיב במשנה [סנהדרין פ"ח]: שנה לצדיקים, רע לכהן ורע לעולם, ופרש רש"י מפני שאינם עוסקים בתורה: ב (ג) חק קבוע וכו'. עין לעיל בסימן קנה סעיף 12) ובמשנה ברורה (שם 13): (ד) ישלימונו בליזה. כלומר: (3) אפילו בלילות הקצרים מחיב להיות געור בליזה כדי להשלים חקו, ולא יאחר זה עד יום מקור, כי יום של אחריו מחיב בפני עצמו, ונקמצא דיום זה לא השלים חקו, והוי 'מעצת לא יוכל לתקן' [פמ"ג]: (ה) מיד. והוי (ג) נדר, כדאמרין [גדרים ז': האומר אשנה פרק זה, נדר גדול נדר לאלהי ישראל. ואיתא בירורה דעה בסימן ריד סעיף א, דאם נהג לעשות דבר טוב, אם

הנה דעתו לנהג פן לעולם (16) הוי נדר, וטוב שיתנה בתחלה שלא יתנה עליו דבר זה בנדר, פן יודמן איזה פעם שלא יוכל להשלים (18):

א (א) פרשה ראשונה. ואם התפיל ערבית מבעוד יום, (ב) צריך לקרות (3) כל הפרשיות, ויכוון לצאת בקו המצות עשה של קריאת שמע) וגם המצוה של זכירת יציאת מצרים. וטוב לומר תמיד כל קריאת שמע, שהיא רמ"ח תבות [בצרוף (ג) אל מלך נאמן]. (ד) לשמר רמ"ח אבריו: (ב) ומברך 'המפיל' וכו'. מלשון השלחת-צרוף משמע (ה) דברכת המפיל' אומר אחר קריאת שמע כדי שתהא הברכה סמוכה לשנה, ומה שקורא אחר-כך 'ישב בסתר' ונאנף, בינו דהוי משום שמינה לא הוי הפסק ויש מדקדקין (ו) לברך המפיל' בסוף אחר כל הפסוקים. ויש מאחרונים (ז) שהסמימו שברך ברכת המפיל' קדם, (ח) ואחר-כך קריאת שמע ויתר פסוקי דרחמי (כמו שגדפס בסודורים). ונראה דלמעשה יתנהג האדם כפי טבעו, דהינו, אם טבעו להרדם באמצע קריאת שמע, טוב יותר שיעדיים ברכת המפיל' מה דאפשר, ואם אין טבעו לנה, טוב יותר לאחור ברכת המפיל' עד לבסוף: (ג) סמוך למשתו. ולא יקרא קריאת שמע כשיקנס לישן, אלא כשרואה שהשנה באה עליו [סדה"ו]. (ט) אבל בכנסת הגדולה כתב שיש לקרות מיד, שמא יחטפנו שנה אחר-כך ולא יקרא, ואין לחש משום הפסק אלא כשעושה דבר אחר בנתיים, אבל מה שיושב ודומם לא מקרי הפסק אף ששהה איזה זמן קדם שיישן: (ד) אחר קריאת שמע וכו'. ואם תאב לשחות או לדבר איזה ענין נחרץ, נראה שמתר, אף יתור ויקרא פרשת 'שמע'; אכן אם כבר אמר ברכת המפיל' ונהר בזה, פי יפסיק בין הברכה להשנה: (ה) יישן מיד. ואם צריך לשמש משתו, ירחץ עצמו מהשכבת-זרע שעליו (17) וישל המפיל' ונהר בזה, פי יפסיק בין הברכה להשנה: (ה) יישן מיד. ואם צריך לשמש משתו, ירחץ עצמו דשם מוכח בסעיף א בהג"ה דלכתחלה אין קדאי לילף ולשכב בלילותה יאמר ברכת המפיל' וישמע' אחר התשמש: (ו) כשהוא שוכב. ורצה לומר, דוקא כשקורא זו הקריאת שמע לשם חובה, בגון שהתפיל ערבית מבעוד יום וצריך עתה לכוון לקיים המצות-עשה דקריאת שמע, לכך צריך לנהר בכל פרטיה, אבל אם כבר קרא בומנה וקורא עתה רק משום קריאת שמע שעל המטה, מתר לכתחלה לקרותה בשכיבה.

שער הצידין

שהנה הקדוש-ברוך-הוא לומר עם משה מקרא ביום ומשנה בליזה: (3) על-תמיד: (2) מגן-אברהם: (6) מגן-אברהם בסימן רלה: (3) דהמגן-אברהם שכתב שם 'שתי פרשיות' אזיל לטעמה שפסק בתלמידי רבנו יונה, דביציאת מצרים יוצא במה שקרא יאמר מבעוד יום, אבל לפי מה שהאריך בשאגת-אריה ומסיק דאינו יוצא בזה שקרא מבעוד יום, על-כרחו צריך לקרותה עכשו מדינא; וממילא צריך לכוון גם פן המצות-עשה של זכירת יציאת מצרים, דאפילו לפי מה שכתב הח"אדם דאם לא פנ בקריאת שמע של שחרית וערבית לקיים המצות-עשה גם-כן יוצא בדיעבד, התם משום דכשהולך להתפלל מסתמא מכוון לקיים כמו שתקנו חכמים, מה שאין פן בזה: (ג) מחצית-השקל: (ד) אחרונים: (5) מגן-אברהם: (1) אליה רבה בשם שלי"ה: (1) עין אליה רבה, וכן משמע קצת מהג"א: (2) ולא הוי הקריאת-שמע הפסק, דקריאת שמע נמי משום שמירה הארי, וכל-שכן יתר הפסוקים [מ"א], וגם דיתר הפסוקים בקריאת שמע ארכתא דמא [הגר"א]: (ט) וכן משמע מוש"א:

הלכות קריאת שמע סימן רלה רל"א

ביאורים ומוספים

[משנב ס"ק ב]

אָלָא תְלוּי בְּכָל אָדָם⁹ לְפִי כַח בְּרִיאוֹת¹⁰, וְעַל כָּל פְּנִים לֹא יִשְׁתַּקֵּעַ בְּשֵׁנָה יוֹתֵר מִדִּי¹¹.

9 ומי שישן כדי לחזק את מוחו ללמוד תורה, כתב הט"ז (אבה"ע סי' כה ס"ק א) ששכרו הוא כמו מי שמדיר שינה מעיניו ועוסק בתורה, והמליץ על כך את הפסוק (תהלים כז ב) "שוא ללב משכימי קום מאחרי שֶׁבֶת אוכלי לחם העצבים", כלומר, בחינם הוא לכם שאתם משכימים קום בבוקר, ומאחרים שינתכם בלילה, שהרי "כן יתן לידידו שינה", שהקב"ה נותן שכר שווה למי שישן כל צרכו, כדי שיוכל לעסוק בתורה. ובספר אבן שלמה (להגר"א פ"ח אות ב) כתב שכל חכם עולה נשמתו בכל לילה למתיבתא של מעלה להשיג שם מה שאי אפשר להשיג בהקיץ, וזהו כל תכלית בריאת השינה [וראה בן איש חי שנה א פ' פקודי אות ח].

10 וכן מי שיודע בעצמו שאם יקום באשמורת יישן בעת התפילה, כתב לעיל (סי' א ס"ק ט) שמוטב שישן כל הצורך. ומי"מ יהיה זהיר לקום שעה או לכל הפחות חצי שעה קודם קריאת השמש לבית הכנסת, כדי שיוכל להתפלל בציבור ובנקיות.

11 והזמן הנצרך לשינה, כתב הרמב"ם (פ"ד מהל' דעות ה"ד) שהוא שמונה שעות, וביאר התפארת ישראל (אבות פ"ו אות פג) שכל זה הוא עד גיל חמישים, אבל מגיל חמישים ואילך, די לישון חמש או שש שעות בלילה. ובזמנינו, כתב הגרי"י קניבסקי (קריינא דאיגרתא עמ' לט) שבאופן רגיל צריך אדם לישון שבע שעות ביממה, ויש יוצא מן הכלל שמוכרח לישון שמונה שעות, ויש שמספיק לו שש שעות. וכן כתב הגראמ"מ שך (מכתבים ומאמרים ח"א מכתב לב) שכל אדם צריך לישון כפי צרכו, והיינו לא פחות משש שעות עד שבע, ופחות מזה מוזק לבריאותו של האדם.

[משנב ס"ק ג]

צֵיִן לְעֵיל בְּסִימָן קְנָה סְעִיף א¹² וּבְמִשְׁנָה בְּרוּךְ שֶׁס¹³.

12 שם כתב שכל אדם צריך שיהיה לו עת קבוע כל יום, ושלא יעבירונו אף אם הוא סבור להרויח הרבה, וכתב הרמ"א (שם), שאפילו מי שאינו יודע ללמוד, מ"מ ילך לבית המדרש ושכר הליכה בידו.

13 שכתב שם (ס"ק ב), שטוב שיקבע העת אחר התפילה, משום "ילכו מחיל אל חיל", וגם שאם ילך קודם לעסקיו יש לחשוש שמה ימשך ויתבטל מקביעותו.

[משנב ס"ק ח]

יוֹם שֶׁל אֲחֵרָיו מְחַבֵּב בְּפָנָי עֲצָמָי¹⁴.

14 וכן לענין ברכות התורה, כתב השו"ע לעיל (סי' מז ס"ב) שאם לומד תורה בלילה אין צריך לחזור ולברך ברכות התורה, כיון שהלילה הולך אחרי היום שעבר. וכמו שכתב הרבינו יונה (ברכות ו, א בדפי הרי"ף ד"ה ואמר מורנו) שאף שבשאר הדברים אנחנו אומרים שהיום הולך אחרי הלילה שעבר, לענין תלמוד תורה הלילה הולך אחרי היום שעבר. והוסיף, שכמו כן מבואר בירושלמי שמה שאנחנו מתבטלים מהתורה ביום הוא כמו הלואה אצלנו ואנחנו פורעים אותה אחר כך בלילה שאחריו, וכן כתב המשנ"ב לעיל (סי' קנה ס"ק ד). והכף החיים (ס"ק ח) ביאר שהטעם שאפשר להשלים בלילה, משום שהתורה מכפרת כמו קרבנות, ובקרבנות הלילה משלים את היום שלפניו, ולכן גם בעסק התורה הלילה משלים את היום שלפניו. והתורת חיים (סופר, ס"ק ב) כתב שבגדר הלך אחרי לשון בני אדם, וכוננת האדם גם על הלילה שלאחריו. [וראה בספר אור אברהם (לגר"א גורביץ הל' תלמוד תורה מע' תל) מה שביאר בזה].

[משנב ס"ק ה]

מִדְּכֹר, אִם הִיָּה דַעְתּוֹ לְנַהֵג בְּן לְעוֹלָם¹⁶ הֵי נְדָרָה¹⁷ וְכו', פֶּן יִדְמֶן אֵיזָה פַּעַם שְׁלֹא יוּכַל לְהִשְׁלִימָם¹⁸.

15 מה שכתב 'מיד', כתב הערוך השלחן (ס"ג) שאין הכוונה מיד בתחילת הלילה, אלא שלא יניח את הלימוד עד ליום המחרת.

16 ואם הורגל באיזה מנהג של מצוה, ולא חשב לנהוג כן לעולם, כתב לקמן (סי' תקצו ס"ק ו) שנחשב כנדר, ושם (ס"ק ד) כתב שהורגל היינו בשלש פעמים. וראה עוד מה שכתבנו שם (ס"ק ו).

17 לענין מי שנוהג להתענות בעשרת ימי תשובה, כתב השו"ע לקמן (סי' תקטב ס"ב) שאינו חייב להשלים את תעניתו עד צאת הכוכבים, אלא עד שיצא מבית הכנסת לאחר תפילת ערבית, ובמשנ"ב שם (ס"ק י) כתב שאפילו התפללו מבעוד יום, ואם נהג להתענות עד צאת הכוכבים, הסתפק בשעה"צ שם (ס"ק ח) אם חשוב נדר בטעות, ולא צריך התרה.

18 ואם מסר מודעה בערב ראש השנה [הריני מוסר מודעה לפניכם ואני מבטל מכאן ולהבא כל הנדרים וכו', כמודפס בסידורים], כתב בשו"ת שלמת חיים (יו"ד סי' סב) שלענין מנהג טוב אפשר לסמוך על כך, וכן מובא בשם החזו"א והגרי"י קניבסקי (אעלה בתמר אות מז) שעל דעת ראשונה שהתנה בערב ראש השנה הוא עושה.

ואף לענין מי שאמר 'אשנה פרק זה', הורה הגרש"ז אויערבך (הליכות שלמה ראש השנה פ"א ס"ט ודבר הלכה אות יב) שמועילה המודעה, וביאר שם שכיון שהוא עצמו אין כוונתו לנדר או שבועה, שהרי לא הזכיר בקבלתו לשון נדר או שבועה, ורק התורה מחשיבה קבלה זו לנדר, לכן באופן שגילה דעתו מקודם והתנה שלא יחול, נראה שאפשר לסמוך על התנאי, והרי זה כאומר בפירוש שיהיה בלי נדר. אלא שהוסיף (שם ארחות הלכה הע' 37) שאף שמעיקר הדין אפשר לסמוך על התנאי, אך לבתחילה גם בזה נוהגים שלא להתיר אלא על ידי שאלת חכם, וכן הורה הגר"ש וואזנר (קונטרס מבית לוי עניני יו"ד עמ' רה הע' ז) שאין להקל במנהג טוב שנראה שנעשה בקביעות גמורה כדי שלא יבואו להקל בנדרים, ולכן תמיד יש לעשות שאלת חכם, ואף שיש לצרף את השלמת חיים הנ"ל בעת הצורך. וראה מה שכתבנו לקמן סי' תרי"ט ס"ק ב.

סימן רל"א

דין קריאת שמע על מִשְׁתּוֹ

[משנב ס"ק א]

צָרִיף לְקִרְוֹת כָּל הַפְּרָשׁוֹת¹, וּיְכַוֵּן לְצֵאת בְּהֵן הַמְּצֻנֵת עֲשֵׂה שֶׁל קְרִיאַת שְׁמַע².

1 כאן סתם שעליו לקרוא את שלש הפרשיות, וכן נקט בשעה"צ (ס"ק ב), ואמנם לעיל (סי' רלה ס"ק יא) משמע שלא הכריע. וראה מה שכתבנו שם.

2 אמנם לעיל (סי' רלה ס"ק יב) כתב, שאין כדאי לסמוך על קריאת שמע שעל מיטתו, שמלבד הכוונה לצאת ידי חובה, צריך גם כוונת הלב לקבל עול מלכות שמים במורא, וכשקורא על מיטתו אינו מכוון לזה.

ואם בעת שקורא קריאת שמע שעל המיטה נזכר שלא קרא קריאת שמע שנית לאחר צאת הכוכבים, כתב בשו"ת רב פעלים (ח"ד סי' ד) שישגמור את הקריאת שמע שעל המיטה, ואחר כך יחזור לקרוא קריאת שמע פעם נוספת.

הלכות קריאת שמע סימן רלו רלו רלח

המשך מעמוד קודם

8) וכן לענין פרשת הקרבנות שאומרים בשחרית, כתב במשני'ב לעיל (סי' א ס"ק יז, בשם הפמ"ג) שאם אין לו פנאי לאומרה ביום [שלתחילה צריך לאומרה ביום, שאין הקרבנות קרבים אלא ביום], יכול לאומרה בלילה. והברכי יוסף (שם ס"ק יג) כתב שלדעת האר"י ז"ל שאין לומר מקרא בלילה, גם פרשת הקרבנות לא יאמר בלילה. ולענין לימוד מקרא בליל ישישי ובליל שבת, כתב היסוד ושורש העבודה (שם) שמותר, וכן כתב הדעת תורה (ס"ב). והבן איש חי (שנה א פ' פקודי אות ז) והכפ החיים (סי' רלו ס"ק ט) הוסיפו, שגם בליל יום טוב מותר, וכן כתב בשו"ת מהרש"ם (ח"א סי' קנח).

ומה שנהגים לקרוא מ'שנה תורה' בליל הושענא רבה נראה מה שכתבנו לקמן סי' תרסד ס"ק א, ומקור המנהג משער הכוונות לר"ח וויטאל ענין סוכה דרוש וז', כתב דיעב"ץ (סידור שערי שמים הושענא רבה שער שמניי אות יד) שאם אמנם רחוק הוא בעיני, וגם לימוד מקרא אין זמנו בלילה, מ"מ אני כופף ראשי בזה למנהג שכבר הוקבע. והדעת תורה (טוף ס"ב) כתב בשם שו"ת אבני צדק (י"ד סי' קב) שבלימוד מקרא בציבור יש להקל, ולפי זה לכאורה הוא הדין בקריאה זו. וראה בשו"ת שם משמעון, פולק, סי' ד מה שהאריך בזה.

ואמירת תהלים בלילה, כתב בשו"ת רב פעלים (ח"ב סי' ב ד"ה ומה) שאף שיש נוהגים לומר באשמורת הבוקר, אך הבא לשאול נאמר לו שאף על חולה לא יאמר תהילים, אלא ילמד תורה שבעל פה. דעת הכפ החיים (שם) שהמנהג לאומרם רק לאחר חצות משום שהם שירות והודאות וכתבי 'חצות לילה אקום להודות לך'. וכן כתב בשו"ת אור לציון (ח"ב פמ"ז תשובה סד) שאין לומר תהילים בלילה קודם חצות אפילו על חולה, אלא אם כן אומרים בציבור, ולאחר חצות מותר בכל אופן. מאידך, הא"א (בוטשאטש, סי"א) כתב שאין קפידא באמירת תהלים בלילה, והוסיף, שאפשר שרק כשאומרים תהלים בעשרה מותר. וראה בשו"ת בצל החכמה (ח"ד סי' מו אות כד) מה שהאריך בזה.

וללמוד מקרא בבין השמשות, כתב בשו"ת שבת הקהתי (ח"ו סי' קמא) שנראה שיש להקל, והביא שהאדמו"ר ר"א מבעלזא אמר תהלים בין השמשות עד צאת הכוכבים.

ומי שאינו יודע לקרוא אלא רק תורה שבכתב, כתב הבן איש חי (שם) שמותר לו לקרוא מקרא גם בלילה.

מהפך בזכות התלמידי חכמים שעוסקים בתורה בחצי הלילה הראשון, דבריו דברי טעם, מ"מ פשוט הדבר שבחינוך הדורות, הדרך הישרה היא להתרגל לקום באשמורת, שאם לא כן, הרי אם יתפללו ויקראו קריאת שמע בומנה, יהיה זה בלי הכנת הנפש וקנין הגוף, ואיך אפשר לקום מהמיטה ישר לבית הכנסת בלי הכנה, ואם יכינו עצמם כראוי, יפסידו זמן קריאת שמע, וכל סדר היום מבובלל מחמת זה, ואוי לתלמיד חכם שחי בלי סדרים.

4) והלומד בין מנחה לערבית, כתב בבניה"ל לעיל (סי' קנה ס"א ד"ה עת ללמוד) שיוצא בזה ידי חובת לימוד תורה בלילה.

5) ועל מעלת הלימוד קודם השינה, כתב הכפ החיים (ס"ק ד) שאמר המגיד לבית יוסף שקודם השינה תקרא עשרה פרקים, ובוה יתעלה נשמתך מעלה מעלה, ותשיג בזה כמה דרגות וכמה מעלות טובות בהרהור אותן משניות שקראת קודם השינה.

אמנם כל זה הוא קודם ברכת 'המפיל', אבל לאחר ברכת 'המפיל', כתב לקמן (סי' רלט ס"ק ד) שאסור לדבר משום הפסק בין הברכה לשינה.

6) שכתב שם שהמקובלים האריכו מאד בגודל קימת חצות, ושהזמן להתאונן על החורבן הוא מעט קודם חצות, ומחצות ואילך יעסוק בתורה, והזהיר שם מאוד משיחת חולין כשנעוירים בלילה. והשלי"ה (דרך חיים אות כא) כתב על זה, שכבר אמרנו שבחצות הלילה הקדוש ברוך הוא מחזיר הנשמות אל הגופות כדי שיתעסקו בתורה וכו', וכמו שכתוב בגמ' (ברכות ג, ב) כנור היה תלוי מעל מיטתו של דוד, וכיון שהגיע חצות הלילה וכו' מיד היה עוסק בתורה עד עלות השחר.

[שע"צ ס"ק א]

ש'אין לקרא מקרא בלילה? וכו', אַלְא שְׁלֶכְתְּחִילָה יוֹתֵר טוֹב לְלַמֵּד מִקְרָא בַיּוֹם⁸.

7) ואפילו לומר כמה תיבות של מקרא, כתב היסוד ושורש העבודה (שער ישישי פ"ב) שיש על כך את אוהרת האר"י ז"ל שלא לקרוא מקרא בלילה, דמה לי פסוק שלם או למחצה לשליש ולרביע. והוסיף, שדוקא שאומרו בלי הפירוש שלו, אבל אם אומרו עם הפירוש, מותר. ואפילו פסוק שמוכן לכל [ובגון 'ויאמר ה' אל יהושע'] יש לאומרו עם הפירוש שלו. ובשו"ת אבני צדק (סיגעט, י"ד סי' קב) כתב שיכול גם לומר פסוק שלם ואחר כך לקרוא את הפירוש שלו.

הלכות קריאת שמע סימן רלח רלח רלמ

המשך מעמוד 302

צג) כתב שיברך, וכן כתב בשו"ת התעוררות תשובה (ח"א סי' קכח), והוסיף, שלאחר שברך 'אשר יצר' יחזור ויקרא קריאת שמע ויאמר איהו פסוקים של רחמים. והמקור חיים (ס"א) כתב שאם שכח להתפלל ערבית, לספור ספירת העומר או לקדש את הלבנה, יאמרם אחר כך. ואם ישן אפילו מעט אחרי ברכת 'המפיל', כתב הגר"ח קניבסקי (אשי ישראל בסוף הספר תשובה רפ) שיכול לדבר אחר כך. וכן הורה הגר"ח שיינברג (תפילה כהלכתה פ"ב סי"ח).

[משנ"ב ס"ק ח]

יִרְמָץ עֲצָמוֹ מִהַשְׁכָּבֵת נִרְעֵ שְׁעָלָיו⁵ וַיִּטַּל יְדָיו⁶.

5) כיון ששכבת זרע שעל בשרו, כתב הרמ"א לעיל (סי' עו ס"ד) שנחשבת כצואה.

6) ונטילה זו, כתב לעיל (סי' ד ס"ק לט) שאין צריך ליטול שלש פעמים, אך יש מחמירים ליטול שלש פעמים.

[שע"צ ס"ק ח]

דְּקָרִיאת שְׁמַע נִמְי מְשֻׁם שְׁמִינָה הֵרָא³.

3) ובביאור דעת השו"ע שקריאת שמע נחשבת להפסק, כתב המג"א (ס"ק ב) שסובר שקריאת שמע שעל המיטה אינה משום שמירה, אלא משום שצריך לישון מתוך דברי תורה.

[משנ"ב ס"ק ד]

יְהִי בְּיָהּ, כִּי יִפְסֵק בֵּין הַבְּרָכָה לְהַשְׁנָה⁴.

4) ובדיעבד אם הפסיק, כתב הגר"ח קניבסקי (אשי ישראל בסוף הספר תשובה רפג) שאינו חוזר ומברך, כיון שדבר זה תלוי במחלוקת, שלדעת הסוברים שהברכה נתקנה על מנהגו של עולם מותר להפסיק.

ומי שנצרך לנקבו אחרי ברכת 'המפיל', דעת החו"א (דינים והנהגות פ"ח אות ח) שלא יברך 'אשר יצר'. מאידך, בשו"ת פרי השדה (ח"א סי'

הלכות קריאת שמע סימן רלח רלז

המשך מעמוד קודם

עלות השחר, שאין נכון לעשות כן.

וכן ההולך לישון סמוך לשקיעה או בבין השמשות, אך שנתו תימשך לתוך הלילה, כתב בשו"ת בצל החכמה (ח"ה סי' קסו) שאין לו לברך 'המפיל'.

[ביה"ל ד"ה סמוך]

שְׁהָרֵי אֵינוּ יָכוֹל לומר 'השְׁפִיבֵנו' אַחַר עֲלוֹת הַשָּׁחַר⁷.

7) ואף אם ידלג על תיבת 'השְׁפִיבֵנו' ויאמר את שאר הברכה, כתב במשנ"ב לעיל (סי' רלה ס"ק לב) לענין אמירת ברכת 'השְׁפִיבֵנו' אחרי

הלכות קריאת שמע סימן רלז רמ

המשך מעמוד קנב

24) אמנם חתן [וכן כלה], כתב הערוך השלחן (אבה"ע סי' סד ס"ג) שצריכים שמירה גם ביום.

[שנה"צ ס"ק יז]

וְהַעֲלֵם נוֹהֲגִין לְהַקְלֵק לְקֹהֵל²⁵ וכו', יְהִי אֶסוּר יְחִיד, לֹא יִפְתָּחוּ²⁶ וכו', כִּי שׁוֹמֵר מִצְוָה לֹא יֵדַע דָּבָר רָע²⁷.

25) ואפילו בבית ועליה, כתב בשו"ת בצל החכמה (ח"ד סי' עז) שאפשר להקל ולישון בבית כשיש אנשים בעליה. אולם החו"א (ארחות רבנו ח"ג עמ' רכה) החמיר שלא לישון יחידי אף אם הדלת היתה פתוחה והיו אנשים בחדר השני.

26) ואפילו אם האיש ינעל את הדלת ולא האשה, כתב בשו"ת שלמת חיים (סי' קנא) שמשמע מדברי השעה"צ שאין איסור יחוד. מאידך, בספר דבר הלכה (הלכות יחוד סי' יד ס"ק כב) כתב שהחו"א הורה שיש איסור יחוד גם כשהאיש נועל את הדלת מבפנים, והוסיף, שמה שדן החו"א (אבה"ע סי' לד ס"ק ב) להתיר, זה דוקא כשהאשה נועלת והמפתח בידה. ובשו"ת מנחת יצחק (ליקוטי הלכות סי' קמח) כתב שמה שהתיר השעה"צ אפילו כשהאיש נועל, יתכן שמדובר שיש לכל חדר פתח פתוח לרשות הרבים.

27) וכן הישן בסוכה, דעת הגר"א (מעשה רב אות רכא) שמותר לישון יחידי, משום 'שומר מצוה לא ידע דבר רע'. ובדרכי תשובה (יו"ד סי' קטז ס"ק טו) כתב שהוא הדין שבבית מדרש מותר לישון יחידי, שכתלי המקום מגינים עליו. מאידך, החו"א (ארחות רבנו ח"ב עמ' רכד) החמיר גם בסוכה שלא לישון יחידי, אלא שהוסיפו שם שלאחר מכן אמר החו"א שנוכר שהגר"א אמר שמותר.

[ביה"ל ד"ה ואין מברכין]

אֲשֶׁר קִדְּשֵׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוְּנוּ לְקִרְוֹת שְׁמֵעָ²⁸.

28) אמנם לענין סוף זמן ברכות קריאת שמע, שכתב השו"ע לעיל (סי' נח ס"ו) שהוא עד סוף שעה רביעית [כזמן תפילה], ולא עד סוף שעה שלישית [כזמן קריאת שמע], ביאר המשגיב שם (ס"ק כה) שטעם הדבר מפני שהברכות אינן שייכות לקריאת שמע, שהרי אינו מברך 'אשר קדשנו במצוותיו וציונו לקרות שמע'. וכן לענין עניית 'אמן' לאחר ברכת 'זבוחר בעמו ישראל באהבה', כתב לעיל (סי' נט ס"ק כה) שיכול לענות, ואינו נחשב להפסק בין הברכה לקריאת שמע, כיון שברכות אלו אינן ברכות על קריאת שמע וכשאר ברכת המצות, אלא הן ברכות בפני עצמן. וראה עוד מה שכתבנו לעיל סי' נח שם.

23) ולענין חתן, כתב הרמ"א (אבה"ע סי' סד ס"א) שאפילו בשוק לא יצא יחידי, ומקור דבריו בפרקי דרבי אליעזר (פט"ז) שכתב טעם נוסף שחתן צריך שמירה, משום שהוא דומה למלך.

ואם החתן או הכלה נמצאים בבית לבד, כתב הערוך השלחן (שם ס"ג) שצריכים שמירה. מאידך, דעת הגר"ש אלישיב (קונטרס לקנות חכמה עניני נשואין) והגר"ח קניבסקי והגר"י פישר (בישורון מלך ח"ב עמ' ננה) שאינם צריכים שמירה.

והשומר על החתן או הכלה, הורה החו"א (ארחות רבנו בהוספות לח"א עמ' נד) שצריך ללכת בתוך ארבע אמות שלהם.

וכשהחתן והכלה הולכים שניהם יחד, הורה החו"א (ארחות רבנו שם) שאחד שומר על השני ואין צריך שמירה נוספת, וכן הורה הגר"ש אלישיב (לקנות חכמה שם, הובא באשרי האיש ח"א עמ' רפב).

וכן כשיש שני חולים שצריכים שמירה או חולה וחתן שצריכים שמירה, כתב השפתי חכמים (ברכות נד, ב) שאחד שומר על השני ואין צריכים שמירה נוספת.

וכשהחתן הולך לתפילה, כתב הפרישה (אבה"ע סי' סד אות א') שאפשר שגם לתפילה אסור לחתן ללכת יחידי, וכן כתב הבית שמואל (שם ס"ק ב). מאידך, דעת החו"א (שם) שאינו צריך שומר, והוא הדין כשחוזר מהתפילה, כי 'שומר מצוה לא ידע דבר רע', והגר"ש אויערבך (הליכות שלמה תפלה פ"ה ס"ו) הורה שאם אין לחתן מי שילוונו בדרכו, אין להימנע בגלל זה ללכת לבית הכנסת, כיון ששכיח שיש אנשים רבים ברחוב.

וממתי צריכים החתן והכלה שמירה, דעת הגר"י קניבסקי (ארחות רבנו הוספות לח"א עמ' נד) והגר"ש אלישיב (פניני נשואין לגרבי"צ קוק עמ' קכא) שרק משעת החופה צריכים שמירה, וכן כתב בשו"ת שבט הלוי (ח"ט סי' רעד) [והביא שיש נוהגים משעת העליה לתורה]. מאידך, דעת הגר"ש אויערבך (שם ארחות הלכה הע' 26) שכבר ממוצאי שבת שלפני החתונה צריך שמירה, אלא שעיקר השמירה להזיזה בהליכתו במקום שיש בו סכנה קצת, כגון כבישים וכדו', אבל אחרי החתונה צריך יותר שמירה, ואף ברחוב [שיש אנשים] בשעות היום. וכן הורה הגר"מ שך (הגר"מ גרוס, קונטרס מילי דבי הילולא עמ' לו) שצריך שמירה כבר משבת שלפני החתונה. והגר"י קמנצקי (אמת ליעקב אבה"ע סי' סד הע' 32) הורה שהחתן צריך שמירה כבר משבת שקודם החתונה, אבל הכלה צריכה שמירה רק משעת החופה. וראה עוד בקובץ אליבא דהלכתא גליון לט עמ' טז-יז, ובקובץ תורת הנשואין עמ' לה-לח מה שהאריכו בו.